

Воислав Д. КУШЕВСКИ

ОСВРТ ВРЗ УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИСТОРИЈА ЗА СРЕДНОТО НАСОЧЕНО ОБРАЗОВАНИЕ РАБОТЕНИ СПОРЕД НОВИТЕ НАСТАВНИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ*)

Во нашето изложување најнапред наспоменуваме дека од излегувањето од печат на учебниците за кои станува збор, дури и по пивните повторени изданија, не сме наишле на критички осврт или прикази во нашиот стручен печат. Независно од тоа, сред наставниот кадар кој ја изведува наставата во соодветните училишта, се слушаат повеќе критички одошто позитивни мислења. Освен тоа, колку што ни е познато, за овие учила дадени се и писмени мислења од наставниците но и тие не се објавуваат.

Меѓутоа, сега, како никогаш, ни се потребни сè почести редовни и јавни навраќања, дискусии или објавени критики за новите учебници, дотолку што наставата по историја за релативно кусо време претрпе рапидни промени кои неповолно се одразија врз наставата по историја во целина, а и врз учебниците. Затоа, време е да посветиме внимание на една од нашите перманентни преокупации, бидејќи на сегашниот степен на развој на наставата по историја, стои и непишаното правило: какви ни се учебниците, таква ни е и наставата, такви се и знаењата на учениците! Постојат, впрочем и други причини, поради што стручниот третман на учебниците не смее да се испушти од раце, ниту да го премолчуваме, одлагаме или да се однесуваме според онаа: „не замерувај се“, да стоиме по страна, божеме „незаинтересирани“ и сл.

Најпосле, и од гледиштето на нашата ангажираност преку Сојузот на друштвата на историчарите или индивидуално, сврзана со сегашната неповолна поставеност на историјата како наставен предмет во средното насочено образование, долж-

*) Излагање на X годишно собрание на Сојузот на друштвата на историчарите на СР Македонија, одржано во Струга на 2. IV. 1985 г.

ни сме упорно да се осврнуваме и да ги воочуваме реперкусиите и врз учебниците по историја. Зашто заради овие промени и авторите се судрија со прилични тешкотии при конкретизирањето како учебнички текст на наставните програми, врз кои толку многу критики упатувавме и упатуваме токму ние — историчарите, од било кој сектор на нашата професионална и општествена дејност.

На прашањето — што е позитивно кај новите учебници — ние без колебање би одговориле дека главно со нив се одговорило на насловите и содржините според обемот и распоредот, периодизацијата, систематизирањето на материјалот, како што е тоа извршено во новите наставни програми. Особено е важно што се вложени напори текстовите да бидат прилагодливи за соодветната ученичка возраст. Се настојувало и кон рационализација на текстот и намалување обемот на одделни делови, главно од историјата на нашите народи и народности. Тоа барало особени напори заради збиеноста на севкупната историја — материјалот предвиден во дотичните наставни програми. При тоа треба да се има предвид и фактот што во I-те и II-те класови на средното насочено образование се предвидува обработка на најновата историја која е мошне сложена, содржајна и бара труд за да се одговори на идејните, научните, социолошките, психолошките и дидактичките и други критериуми, кои се дури и озваничени како упатство за пишување учебници по историја од страна на Педагошкиот совет на СР Македонија, кон што мора да се придржуваат составувачите на учебниците.

Посебно треба да се подвлече заслугата на авторите на учебникот за повоената историја, која за прв пат се обработува, како една од најкомпликуваните и чувствителните, а за одделни прашања или теми и „контраверзна“. Затоа, овој учебник е од голема помош на обата фактори и субјекти во наставниот процес — на учениците и наставниците. При тоа, пред сè мислиме на последните, зашто мнозина наставници не го слушале и полагале овој материјал на Факултетот.¹⁾

Обликувани на тој начин, учебниците овозможуваат материјалот главно да се обработува и според наставните норми,

¹⁾ Од пред одредени години — Општа повоена историја е воведена на Наставно-научната студиска група за историја на Филозофскиот факултет — што е речено и во Леуново на X Југословенски симпозиум за наставата по историја. Меѓутоа, повоената историја на народите и народностите на Југославија — се уште не е застапена како посебна предметна наставна дисциплина на споменатата студиска група. Таа, додуша, вложува усилби овој недостаток да го решава. Така, по споменатиот симпозиум, како палијативно решение на Групата се воведени циклусни предавања од најновата — повоена историја на нашите народи и народности.

според времето и просторот што надлежниот републички орган ги определил за оваа настава, сообразувајќи се и со психофизичката возраст на учениците.

Но кога станува збор за пропустите или превидите во овие учебници, би потсетиле (и себе си демантирале за воведниот дел од ова наше излагање), дека на последното годишно собрание во Манастирот Прохор Пчински, односно во Куманово, во нашиот реферат, делумно, се навративме на состојбите во учебното дело кај нас. Досега нема реагирања на забелешките кои се однесуваа не толку на авторите, колку на издавачот и другите надлежни фактори, кои ја креираат политиката на учебниците и на другите учебни помагала.²⁾

Овој пат се задржуваме на тоа што во воведниот дел го најавивме.

И овие учебници по историја ја задржуваат „стандардната“ физиономија во поглед на решенијата и креирањето на методскиот апарат, илустративниот и картографскиот дел и со обликувањето и оформувањето на наставните теми. Меѓутоа, ниту едниот од нив не го надминал во тој поглед достигнатото. Се има впечаток на самозадоволство односно да се стагнира, недостасуваат нови идеи. Оваа состојба продолжува со години.

Со оглед на тоа што наставниот материјал делумно се изучува и во VIII одделение на основните училишта, сметаме дека при изборот и третманот на истиот во I-те и II-те класови на средното насочено образование, треба да се преиспитува, проверува и на нов начин приоѓа на ова прашање, имајќи ја предвид и едната од битните задачи на наставата по историја (и не само по историја) — да го поттикнува умствениот развој на воспитаниците. Имено, како да се приметува дека слабее интересот кон предметот, не само заради тоа што учениците посветуваат повеќе внимание на предметите од кои им зависи натамошното продолжување на школувањето, и поради актуелноста на техничките и природната група предмети. Во смисла на реченото, се поставува и прашањето: во колкава мера се оптеретени учебничките текстови со нови поими, со историски, политиколошки, економски, социолошки и други категории и сл. Последново го набележуваме и поради впечатокот дека учебникот за II клас бара преиспитување со оглед на материјалот кој, како што напоменавме, за прв пат и во ваков обем се обработува, така што авторите како да не можеле да ја одбегнат строго стручната терминологија, вместо да ја заменат со експликација или дескрипција и сл., за материјалот во учебникот да стане не само разбирлив, туку и интересен и попривлечен.

²⁾ Види: „Актуелни проблеми на наставата по историја во средно-то насочено образование“, — „Историја“ год. XX, бр. 1 (1984), стр. 397—8.

Натаму, во учебникот за I клас, на оделни места се доведува под прашање појдовниот дидактички принцип — научноста. Така, ако се фрли поглед врз материјалот за поставувањето на македонското прашање пред Друштвото на народите, текстот во учебникот не може да ги задоволи споменатите критериуми. (Види го подразделот „Македонија пред Друштвото на народите“). Ке наспомнеме само дека македонскиот народ не го прифаќал малцинскиот статус што му бил наметнат со познатите мировни договори склучени по Првата светска војна, чијшто гарант било Друштвото на народите. Изразувајќи го ваквото расположение и македонските демократски и слободољубиви асоцијации или поединци се обидуваа да го поставуваат македонското прашање врз принципот на народноста и правото за самоопределување пред оваа меѓународна организација. Значи во учебникот е изоставено тоа што е суштествено. Или во наставната тема „Егејска Македонија меѓу двете светски војни“ во подразделот „Меѓународни договори на Грција за заштита на малцинствата и положбата на Македонците во Грција“, се среќаваме со тврдењето дека грчката влада попустила пред великобугарската пропаганда. Но не е споменато дека истата влада имала во проект договор и со белградската влада (на Кр. СХС), тамошните Македонци да ги третира како „српско малцинство“. За појавата пак на Абецедарот кој што бил изработен и издаден на македонски јазик (на леринско—битолското наречие) но и на латиница, авторите не објаснуваат доволно како дошло грчката влада да изработи таков буквар, потоа, зошто е напишан на латиница и зошто не бил даден во употреба, односно зошто не биле отворени училишта во кои наставата би се одвивала на македонски јазик, со употребата на Абецедарот. . .

Со примерот сакаме да укажеме колку е неопходно авторите на учебниците повеќе да се вклобуваат во соодветните прашања доколку сакаат да составуваат одговорни и постандардни текстови за образование и воспитување на повеќе генерации. А колку такви учеле и го интерпретирале горното неправилно или недоволно толкување и тоа на места недоизјаснето, недоволно објаснувано, дури и погрешно. Исто така, вакви појави и пројави има и таму каде што авторите не го проучувале даденото прашање кое влегува како наставна содржина, и во таков случај користат вакви и други текстови од други автори или автор, и за да не го повторуваат истиот текст, односно за истиот да не биде идентичен, тие обично го парафразираат и при тоа ризикуваат да се измени и смислата и духот, а и научната интерпретација што е случај со овој и други такви примери.

Но постојат и други примери каде се отстапило од споменатиот принцип. Така, во истиот учебник, на стр. 172, стои

дека „Повелбата на Организацијата на Обединетите нации беше свечено ратификувана на 24 октомври 1945 година“, кога се знае дека земјите кои ѝ пристапиле на Повелбата т.е. ја потпишале (во Сан Франциско во април 1945 г.), определиле до 24 октомври 1945 година да стапи во сила — парламентите на земјите — потписнички (на Повелбата) да ја ратификуваат до тој датум. Значи од тој ден стапува во сила Повелбата на ООН, односно отпочнува да функционира оваа организација. Забележана е и појава на анахронизми на одделни места. Така, Атланската повелба се поместува кај настаните од 1942 година, или Битката на Козара се обработува по одлуката на Врховниот штаб на НОВ „со група бригада да го изврши познатиот поход на Запад, во Босанска Краина“ (стр. 136). Претпоставуваме дека ваквите отстапувања од хронолошко-последователниот начин на изложување односно на обработка на историското минато, веројатно се сторени и заради рационализација на текстот, за „поекономично“ да се обработи односно скрати наставниот материјал. Меѓутоа, според логиката на развојот на настаните, во случајот со Битката на Козара, ученикот може да си постави и прашање: зошто главнината на нашата ослободителна војска не им помогнала на партизаните на Козара, во Козарачката битка!

Натаму, не мал број наставни теми — наслови или лекции во учебниците се обработени така што во нив се редат фактите, што наподобува и на позитивистички став при обработката на историското минато. Односно недостасува идејно-научно или идејно-воспитно осмислување на урокот, темата, лекцијата или наставната единка, односно не е определено и местото на урокот — на настанот и сл., во развојниот историски процес и во неговиот континуиран и неминовен од или тек, во неговата обусловеност и сл. Тоа обично се уроци — лекции без историски поуки, без заклучоци и без историска оценка, карактеристика и сл. И што е најважно, таквите лекции или текстови не го мотивираат ученикот кон самостојно размислување, кон донесување заклучоци, мотивираност и љубопитност кон предметот и сл.

При конкретната реализација на наставната програма, како учебнички текст, а при потребата од скратување, а и при тоа за да се зачува континуираниот преглед или обработка на историјата на македонскиот народ, дури и на Народноослободителната војна во Македонија (секако ненамерно), се има впечаток како да се отстапува — кај некои наставни теми или делови од материјалот, од следењето на единствената југословенска историја, во случајов на НОВ и Револуцијата на југословенските народи и народности, односно од заедничките програмски основи. На пример, во темата „Востанието на југословенските народи и народности“ (1941) не е опфатен и македон-

скиот народ, зашто во одделна тема се разгледува „Востанието во Македонија“. Или наредната наставна тема гласи: „Големи-те успеси на НОВ во Југославија во 1943 година“, додека во наредната е обработено „Разгорување вооружената борба во Македонија 1943 година“! (А зарем нема успеси 1943 година и Македонија?!). Или темата „Народноослободителната војна и народната револуција во 1944 година“, е обработена без Македонија, за потоа да следи насловот „Општонародно востание во Македонија 1944 година.“ Во секој случај се чини дека овде и насловите несоодветно звучат, а тоа може и погрешно да делува врз свеста на ученикот. Или станува збор за наслови кои автоматски се преземени или сеуште се преземаат од тезите на наставните програми по историја!

Во врска со ова прашање потсетуваме дека во минатонеделниот број на дневникот „Борба“ е објавено интервју на академикот Михаило Апостолски на оваа тема. При тоа тој наспомнува дека „Секој ја пишува сојата историја“... И покрај тоа што неговите констатации се однесуваат за состојбите во југословенската историографија (мислејќи на работата врз југословенската историја којашто од поодамна стагнира, поради немање средства и од други причини), сметаме дека неговите укажувања можат да се однесуваат и за состојбите во школските учебници. Односно состојбите во југословенската историографија се одразуваат своевидно и врз школските учебници. За оваа појава ние поодамна сме пишувале за ваквите тенденции кои главно, според нас, во овој случај, доаѓаат и од ригорозното намалување бројот на часовите по предметот историја во средното насочено образование, а при тоа без да се отстапува од континуираното програмирање и обработување на националната историја³).

Постојат, би рекле од невнимание или необработени од методска гледна точка политичко-правни категории означени во текстот или во насловите. Таков е насловот „Стопански и политички прилики во Кралството Југославија од 1922 до 1929 — период на лажен парламентаризам“, но нема ниту збор во содржината на овој урок за лажниот парламентаризам! Сретнавме и наслов којшто звучи тавтолошки: „Одлучна пресвртница во Војната во 1943 година“ (стр. 134), или во едно подзаглавие стои „Меѓународно признание на Народноослободителната војна“ (стр. 151) — или станува збор за признание на нашата Народноослободителна војска, како сојузничка на Техеранската конференција. Во потписот на една илустрација — фотографија (стр. 111) читаме: „Влегување на партизаните во

³) В. Д. Кушевски. Некои прашања од националните и југословенските содржини во наставните програми по историја. — „Историја“, Скопје, год. IX, бр. 2 (1973), стр. 379—388.

Чачак“, а на фотографијата јасно се гледа дека се тоа заробени германски фашистички војници, заробени во борбите есента 1941 година во Западна Србија, што ги спроведуваат партизаните.

Овие, а секако има и други пропусти, ги констатиравме во второто издание на учебник. Со тоа сакаме, меѓу другото, уште еднаш да акцентираме дека при преиздавање учебниците не само што не се усовршуваат, туку не се исправаат сторените пропусти во претходното издание.

Со горните забележувања не ги негираме напорите на авторите и на издавачот, туку укажуваме и на тешкотиите со кои тие се среќавале кога ги составувале темите според изменетите програмски содржини што произлегоа од новите наставни програми, а и заради споменатата состојба, така што учебниците, сепак се подготвувани за кусо време и без дотогашно искуство за да се одговори на новите барања.

Треба да се признае дека и со овие учебници, поспремно ги дочекавме промените, а благодарение на ажурноста и на издавачката работна организација „Просветно дело“, наспроти брзите промени, учениците не беа оставени без овие помагала по предметот историја.

Посебно би додале дека овие учебници им помогнаа особено на оние наши колеги—наставници кои мораа од гимназиските концепции на наставата по историја и обемноста на наставниот материјал, — предвиден за овие видови средни школи — побрзо да се адаптираат и тоа без одредени подготовки, и да се здобиваат со нови искуства според изменетиот статус на наставата по историја во средното насочено образование.

Затоа, тргнувајќи од горните констатации, дополнувајќи го нашето излагање, се застапуваме:

— за подобар избор на рецензентските комисии за преглед на ракописите на учебниците;

— за третман на одобрени за печат ракописи за учебници како привремени учебници, за по две години, со мислење на наставниците — практичари да бидат дефинитивно одобрени;

— за преземање мерки, посебно од издавачот и надлежните органи, текстовите, пред да се дадат на конечно одобрување да се побара мислење од потесните специјалисти — историографи за одредени периоди, настани и сл.;

— за изнаоѓање нови стимуланси за усовршување на учебниците, посебно при секое нивно ново издание, меѓу другото, затоа сме приврзеници за озаконување принципот на отворен конкурс за секој учебник, што ќе влијае за добивање подобри ракописи!;

— за обновување издавањето на историските читанки, од кои неправедно и погрешно се лишени учениците и наставниците, така неопходни за наставата која со овие промени е прилично осиромашена во дидактичка смисла; и

— за подобрување техничката и естетската опрема на учебниците по историја која е значително под педагошките и други критериуми. Зашто нашиот ученик денес учи од учебници со хартија која потсетува на онаа која се употребува за увиткување на прехранбени производи во продавниците. А можеме да си претставиме какви се и какви може да бидат репродукциите во нив на слики и други видови илустрации. Тоа е надвор од стандардите и барањата на школската хигиена, а да не зборуваме и од гледиштето на естетското влијание врз ученикот од таквото учебно помагало, и за естетското воспитување низ наставата за која станува збор!